

НІМЕЦЬКА КОЛОНІЗАЦІЯ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ XVIII – XIX СТ.: ПЕРІОДИЗАЦІЯ ПРОБЛЕМИ

Статтю присвячено проблемі періодизації німецької колонізації Південної України XVIII–XIX ст. У контексті цього питання з'ясовано причини колонізації, виділено основні етапи переселенської політики, проаналізовано адміністративно-правові заходи російського уряду, що впливали на цей процес. У висновках виділено три основних періоди колонізації регіону німецьким населенням з позиції їх організованого і масового переселення та юридичного стану.

Ключові слова: німецька національність; колонізація; колоністи; переселенці; періодизація; Південна Україна; законодавча база.

Сучасний етап розбудови української політичної держави вимагає докладного вивчення та переосмислення проблем різних за походженням, ступенем соціально-економічного розвитку та культури етнічних спільнот, що проживають на теренах нашої країни. Доволі актуальними ці питання постають для представників німецької національності, які упродовж століть знаходилися у відриві від основного масиву свого етносу в умовах українського середовища й активно взаємодіяли з українцями.

Історіографія проблеми німецьких поселень на Півдні України доволі розлога. Загальновизнаним першопрохідцем вивчення історії заселення і господарського освоєння регіону був А. Скальковський [19]. Значний внесок у вивчення теми зробили дослідники імперського періоду Д. Багалій, О. Веліцин, О. Гакстенгаузен, О. Ісаєв, П. Каменський, А. Клаус та ін. [1; 5; 7; 10; 12; 13]. У їх працях проаналізовано передумови німецької колонізації, розкрито ряд питань, пов'язаних з внутрішнім облаштуванням та економічним розвитком колоній. У радянський період вагомий внесок у вивчення теми зробили О. Дружиніна, В. Зеленчук, М. Кабузан [8; 9; 11]. Сучасна історіографія проблеми поповнилася працями Я. Бойка, В. Васильчука, О. Красюка, І. Кулинич, Ф. Самойлова, М. Шевчука та ін. [3; 4; 14; 15; 18; 22]. Поруч із загальною характеристикою процесу заселення краю автори досліджують питання про

взаємовідносини колоністів з місцевим населенням, про їх внесок у розвиток економіки, духовного та культурного життя краю.

Одним із дискусійних залишається питання періодизації німецької колонізації Півдня України. Часто дослідники у своїх працях намагаються обґрунтувати нижню хронологічну межу появи німців у регіоні першими їх переселенцями. Дійсно, свідчення про перебування німців на теренах Північного Причорномор'я зустрічаються в письмових джерелах I ст. н. е. Але з огляду на поодинокі відомості ми не можемо вважати це переселення масовим явищем. Адже термін «зовнішня колонізація» означає організацію поселень за межами своєї країни. З огляду на актуальність та дискусійність питання, у запропонованій статті автор спробує розкрити основні етапи періодизації цієї проблеми.

Після опублікування роботи німецького дослідника К. Штумппа в історичній літературі було прийнято виділяти два періоди переселення німців до Російської держави: 1) 1550–1750-ті рр. та 2) 1763–1864 рр. Як вказує дослідниця Я. Шевчук-Бела, офіційні документи та інші джерела дозволяють частково погодитися як з цією періодизацією, так і з виділенням К. Штумппом тих соціальних груп, які переселялися в ці роки. У перший період в Росії з'явилися офіцери, інженери, вчені, представники купецтва, ремісники. У своїй масі вони зберігали німецьке громадянство. Другий період переселення німців у

Російську імперію більшість дослідників пов'язують з появою Маніфесту 1762 р. Катерини II. Причому вважають, що першу хвилю переселенців склали переважно городяни, а в другій (з початку XIX ст.) переважали жителі німецьких сіл. У цій періодизації дослідниця вбачає не зовсім точні підходи до хронології переселення. Зокрема, у першому з названих періодів вона виділяє допетровську епоху в історії розселення німців у Росії і петровські часи з притаманними їм особливостями [23, с. 373–374].

В епоху Петра I було зроблено першу практичну спробу за допомогою німецьких переселенців вирішити ряд завдань внутрішньо- і зовнішньополітичного характеру. Особливі надії російський цар покладав на німців у справі внутрішньої перебудови держави. Мало місце широке використання ним німців у військових справах, при проведенні грошової реформи (створення переселенцями з німецьких держав монетних дворів), медичному обслуговуванні, в організації торгівлі та ремесел. Однак соціальний статус німецьких переселенців ніде не був особливо обговорений. Прибуваючи до Росії, вони мали інтегруватися в російське суспільство, засвоївши мову і підкорившись дії загальноросійських законів [23, с. 374].

Із 1731 р. за указом Анни Іоанівни розпочато відновлення старої військової лінії укріплень від Дніпра по річці Орел до Ізюму на Північному Дінці. Під прикриттям цієї лінії укріплень та військових поселень відбулося заселення земель на південь. Тому можна вважати цей час новим періодом заселення Південної України. Надалі систематичне заселення відбувалося після остаточного приєднання Запоріжжя у 1733 р. і встановлення в 1740 р. нового південного кордону з Османською імперією [4, с. 81].

У 60–70-ті рр. XVIII ст. прибулі з німецьких земель групи переселенців розселяли у Поволжі, Слобідській Україні, Чернігівщині, Ліфляндії, Санкт-Петербурзькій та Воронежській губерніях. На Південь України аж до кінця 1780 рр. організованого переселення німців не було [23, с. 375]. Лише з цього часу німецька колонізація на ці землі змогла набути масового та системного характеру. Передували цьому ряд причин, причому як з

боку Російської імперії, так і з боку самої Німеччини.

Іноземна колонізація Південної України безпосередньо пов'язана з модернізаційними процесами в Російській імперії. Відразу після завершення російсько-турецької війни 1768–1774 рр. Запорозьку Січ було ліквідовано, а південноукраїнський регіон остаточно включено до складу Російської держави. Перед царським режимом постало завдання інтегрувати його в адміністративну структуру, соціально-економічний і політичний організм імперії [21, с. 12].

Наміри російського уряду щодо південного регіону України були продемонстровані в ході адміністративних реформ, проведених упродовж другої половини XVIII ст. Спочатку, після ліквідації Гетьманату 1764 р., на південноукраїнських землях утворили Першу Новоросійську губернію на півночі та Землі Вольностей Запорозьких на півдні [16, с. 335]. За умовами Кючук-Кайнарджійської мирної угоди 1774 р. південні кордони Російської імперії розширювалися: були приєднані території межиріччя Дніпра та Бугу, узбережжя Азовського й частково Чорного морів. 1783 р. землі колишнього Кримського ханства увійшли до складу Російської імперії. Тож інкорпорація земель Південної України до складу Російської держави стала поштовхом до розвитку їх за «російським зразком».

Вирішальним чинником соціально-економічного життя Південної України цього періоду став процес колонізації, тобто господарчого і культурного освоєння краю, який мав цілеспрямований державно-адміністративний характер. Окрім поміщицької та народної колонізації, царський уряд великі надії покладав на іноземну колонізацію. Саме тому окремі програми російського уряду були скеровані на організацію заселення південних територій іноземними колоністами. Зокрема, 1762 р. видано маніфест Катерини II, який запропонував переселятися до Росії всім бажаючим, за ним слідував ряд подальших документів, у тому числі й щодо пільг для новопоселенців. Як наслідок, почалося активне заселення причорноморських та приазовських земель [2, с. 37]. Серед перших поселенців Півдня України, крім німців, були данці, швейцарці, іспанці, французи, італійці,

корсиканці, які займалися переважно ремеслами і торгівлею.

Німецькій колонізації Півдня України сприяла і внутрішня політика самої Німеччини, в якій відчувалася гостра нестача землі, запроваджувалися тяжкі податки, звичним стало свавілля великих земельних магнатів, релігійні переслідування, тяжка служба в армії, часті неврожаї тощо [4, с. 81].

Політика царського уряду щодо активного заселення Півдня України мала на меті важливе «стратегічне» завдання: змішати народи та зробити українців, якщо не меншістю, то хоча б незначною більшістю [6]. Можна вважати, що Російська імперія перетворила Південь України на експериментальний майданчик з колонізації. В. Васильчук вбачає у цьому процесі ряд причин: по-перше, нагальну необхідність господарського освоєння придбаних територій. На відміну від Єлисавети, яка запрошувала сербів, хорватів, чорногорців, валахів і створювала військово-землеробські поселення, Катерина II, як послідовниця вчень фізіократів та меркантилістів, зробила наголос на німецьких цивільних переселенців, що були відомі всій Європі як міцні сільські господарі. Другою причиною, що змусила розпочати переселенський рух, була необхідність протидії українському сепаратизму. Це було своєрідним вирішенням українського питання. Третя причина полягала в тому, що господарчий розвиток південноукраїнських земель дозволив би укріпити південні кордони у військово-політичному відношенні. І ще однією причиною був низький рівень заселеності великих територій Російської імперії та існуюча кріпосна залежність сільського населення, яка не дозволяла вільний вихід селян на нові території [4, с. 81]. Для царського уряду цей захід диктувався як необхідністю освоєння малозаселених територій держави, так і популярними в ті часи популяціоністськими теоріями, які ставили розквіт держави у залежність від розмірів народонаселення. Уже в наступні чотири роки в Росію прибуло 30 тис. німецьких переселенців, які заселилися в Саратовській губернії. Переважно це були люди, які займалися сільським господарством, до того ж були надії, що вони залишаться в Росії назавжди. Вважалося, що колоністи не тільки принесуть державі економічну вигоду, але

й продемонструють переваги вільної праці, стануть зразком високої культури сільсько-господарського виробництва, що мало безпосереднє відношення до політики в сфері кріпосництва [17].

Що стосується південноукраїнських земель, то перша німецька колонія Альт-Данцин виникла на цих територіях у 1787 р. під Єлисаветградом. Заснували її німецькі колоністи, яких привіз із Пруссії урядовий комісар Георг Траппе. Але, як свідчать матеріали ревізії, більшість із тих колоністів була набрана з маргінальних елементів німецького суспільства (люмпени, розбишаки, жебраки). Усе це призвело до того, що більшість із них порозбігалися світ за очі [4, с. 82].

Завдяки впровадженню російським урядом заходів населення Півдня України зростало досить швидкими темпами. Якщо на час ліквідації Запорозької Січі 1775 р. на її землях налічувалося близько 100 тис. осіб чоловічого населення, то станом на 1796 р. загальна кількість мешканців Півдня складала вже близько 1 млн осіб [21, с. 14]. Тому вважалося, що завдання зі збільшення кількості населення регіону російською владою було виконано.

Наприкінці XVIII ст. багато німців переселилося на Південь України з Німеччини, значна частина яких оселилася біля Одеси. Іноземним переселенцям царський уряд створював сприятливі умови, надавав матеріальну допомогу, щоб вони могли закріпитися на нових землях. Це були переважно люди, які не знали місцевої мови, ані культурно, ані релігійно не могли пристосуватися до українського оточення й тому вони так і залишилися в розмовній мові населення – «колоністами». За релігійним походженням вони були лютеранського або католицького віросповідання.

Великі групи німецьких колоністів прибували на Південь України і з інших країн – Західної Пруссії, Польщі, Чехії. Як правило, це були незаможні міські жителі, які змушені були освоювати сільське господарство [2, с. 38].

Одне із важливих місць в історії німецької колонізації Півдня України посідають німці-меноніти, общини яких виступали за збереження й зміцнення приватної власності. Історія виховала в цих релігійних вигнанцях велику працездатність та згуртованість. Саме

такі якості, разом із прагненням до конфесійної самоізоляції, були вигідні російським урядовим колам, які були зацікавлені в соціально-іденферентних, але дуже працьовитих поселенцях [4, с. 82].

Заклик Катерини II щодо переселення та освоєння земель Північного Причорномор'я знайшов найсприятливіший ґрунт серед представників цієї конфесії. На початку 1789 р. 228 родин німців-менонітів виїхали із Гданська на о. Хортиця Катеринославської губернії. Із 1793 до 1796 р. сюди переселилося ще 118 родин. Частина прибулих була поселена на решті площі о. Хортиці, інша – поблизу м. Олександрівська та в Новомосковському повіті Катеринославської губернії. Ці колонії були об'єднані в Хортицький менонітський округ [20, с. 405]. Через своїх депутатів вони уклали спеціальний договір із російським урядом, згідно з яким отримали такі пільги: вільне віросповідання, десятирічну пільгу щодо податків, звільнення від військової служби та інших повинностей, пов'язаних з армією. Крім того, вони були забезпечені транспортом до місця призначення, їм видали грошові суми на переїзд та харчування, позику – 500 руб. на родину, насіння для посівів та ліс для будівництва. Меноніти отримали також права мати фабрики, займатися торгівлею, вступати в гільдії та цехи, кожній родині дали по 65 десятин землі.

Але незважаючи на всі пільги, становище менонітів у перші роки колонізації було досить важким, головним чином, через особливості клімату та ґрунтів нової місцевості, адже в Західній Пруссії німці-меноніти воювали з болотами та будували дамби, щоб зупинити наступ моря, а в Україні їм треба було протидіяти посухам, обробляти важкі українські чорноземи та вирішувати проблеми гострої нестачі лісів. За тих умов на перше місце вийшли працелюбність та самовідданість нових поселенців.

У зв'язку з важким становищем перших поселенців російська сторона пішла на подальші поступки: німців-менонітів почали поселяти і на інших територіях, не вимагали повернення виданих грошей, а позикові гроші повертали на потреби Новоросійської колонізації. Отже, німецькі меноніти отримали виключні привілеї. Усе це, у поєднанні з особистими якостями німецьких колоніс-

тів, дозволило їм у згаданий період досягти великих успіхів та добробуту [4, с. 82].

На кількість німецьких переселенців Південної України значний вплив мала законодавча політика царського уряду. Німецькі переселенці за Маніфестом Катерини II від 22 липня 1763 р. та привілеями Павла I від 6 вересня 1800 р. були зараховані до стану іноземних колоністів, що було доцільним, оскільки в Російській імперії існував кріпосницький лад, і переселенці потребували юридичних гарантій від можливого закріпачення. Таке особливе правове становище німецькомовних поселенців було додатковим фактором, який визначив їх відособленість від інших етносів регіону [20, с. 408].

Із початку XIX ст., за періодизацією Е. Стюпченко, розпочався другий етап німецької колонізації Півдня України [20, с. 405]. У 1803 р. під Одесою німцями засновано колонію Марієнталь, наступного року тут з'явилися ще п'ять колоній, а неподалік від Херсону – три. Німецьким колоністам, які оселялися поблизу цих міст були надані великі земельні площі. Але ця хвиля колонізації йшла вже за інших умов. Міністр внутрішніх справ В. Кочубей, розглянувши справу колонізації земель німцями, подав імператору Олександрю I доповідь, в якій пояснив усі хибні колонізації українських територій німцями на підставі Маніфесту Катерини II і неодмінну потребу деяких обмежень для нових переселенців. У зв'язку з цим, у 1804 і 1806 рр. вийшли нові закони, якими були скасовані деякі пільги, деякі змінені, а також надані нові саме для поселенців Новоросії. У переселенці кликали вже не всіх, хто хотів, а тільки людей сімейних, господарів, хліборобів, садівників, ремісників та їм подібних, вишукували таких, щоб вони взялися розвести по херсонських та катеринославських пасовиськах тонкорунних овець. Нові правила вимагали, щоб поселенці їхали разом по 20–30 родин і щоб кожна родина мала майна не менше, як на 300 гульденів [4, с. 82]. Нові законодавчі акти сприяли заснуванню у 1803–1806 рр. Гросслібентальської групи колоній під Одесою, шведських колоній під Бериславом, перших колоній у Криму – Нойзацької (під Симферополем) і Цюрихтальської (під Феодосією) групи та Кроненталь; молочанських колоній та колонії Глюкстальської групи.

Третій етап заселення німцями Південної України припав на 1808–1811 рр., в який були засновані католицька Кучурганська та лютерансько-католицька Березанська групи поселень. Четвертим із основних етапів заселення можна вважати Бессарабський період – 1814–1823 рр. У цей час виникли 17 бессарабських та 17 мариупольських колоній, а також 5 колоній вюртемберзьких сепаратистів. Кількість колоній постійно збільшувалася. Зокрема, 1790 р. в Хортицькому менонітському окрузі було 8 колоній, у 1824 – 18; у Молочанському окрузі в 1806 р. – 18 колоній, а в 1866 р. – 57 [20, с. 405-406].

Можна вважати, що до 1819 р. відбулося оформлення мережі німецьких материнських колоній на Півдні України. На 1813 р. у регіоні нараховувалося 31 менонітське поселення з 778 сімей. Ще 3 539 німецьких (неменонітських) сімей жили в 61 поселенні. На 1830 р. загальна чисельність менонітських, німецьких і швабських колоністів у Південній Україні і Бессарабії зросла до 56 478 осіб, які жили в 175 колоніях. До 1852 р. кількість цих колоністів майже подвоїлася і становила 104 959 осіб. За підрахунками Е. Стюпченко, на 1897 р. частка німців у трьох південноукраїнських губерніях – Катеринославській, Херсонській і Таврійській – складала відповідно 3,8 %, 4,5 % та 5,4 %, а загальна частка серед іншого населення Півдня України – 4,5 % [20, с. 406].

Таким чином, у першій половині XIX ст. колонізаційний рух набув нового якісного змісту. Від великих колоній почали відокремлюватися «дочірні» поселення. Уряд розселяв прибуле населення і відводив останнім нові землі на вже відомих пільгових умовах. Цей процес продовжувався до 1842 р.

Після 1842 р. уряд припинив надання пільгових казенних наділів колоніям, які засновувалися заново. Лише двом із них, у Мариупольському повіті – Дармштадт і Марієнфельд – у 1843 р. було відведено казенний наділ за надзвичайно виняткових обставин. У цьому році відбулося одруження спадкоємця престолу Олександра II з принцесою Гессен-Дармштадською, яка попросила у нього дозволу поселити на Півдні України кілька відомих їй селянських сімей з герцогства Гессен-Дармштадського. Олександр II виконав бажання принцеси [4, с. 83].

У цьому ж році права, свободи, обов'язки і привілеї колоністів були зведені в окрему кодифікацію – «Збірник законів про іноземні колонії». Колоністам та їх нащадкам ця кодифікація дарувала громадянські права, які розповсюджувались не лише на колоністів, що мешкали в колоніях, але взагалі на всіх іноземних переселенців у межах Російської імперії. На цій підставі їм надавались широкі свободи. Зокрема, вони одержували право купувати різне майно, в тому числі й нерухоме, користуючись при цьому своїми інтересами. За ними закріплювалося право на вільну торгівлю, на об'єднання в гільдії і цехи. Вони могли в колоніях засновувати ярмарки і базари, купувати землю, вільно передавати майно своїм спадкоємцям (крім громадської землі) відповідно до власної волі і без будь-яких обмежень тощо.

4 серпня 1871 р. були ухвалені «Правила про поселенців-власників». Відповідно до цього акту колоністи прираховувались до сільських жителів, до категорії селян-власників. Із цього часу на них розповсюджувалась навіть військова повинність. «Правила» 1871 р. відображали ті загальні зміни, що мали місце внаслідок проведення реформ 60–70-х рр. XIX ст. Це перш за все скасування кріпацької неволі селян, перемога принципів послідовної рівності всіх перед законами, незалежно від соціального стану скасування всіх соціальних привілеїв і обмежень, введення основ виборчого управління на місцях, для всіх верств суспільства рівний суд, загальна військова повинність [23, с. 372–373].

Отже, аналізуючи колонізацію німецького населення на Півдні України з позиції їх організованого і масового переселення та юридичного стану, умовно можна виділити три періоди. Перший із них хронологічно охоплює 1787–1803 рр. Це був період організації масового переселення німців, облаштування їх на нових місцях з наданням пільгових умов для проживання та пристосування до ведення господарства, зарахування їх до стану іноземних колоністів, чому сприяли Маніфест Катерини II від 22 липня 1763 р. та привілеї Павла I від 6 вересня 1800 р. Другий період (1804–1842 рр.) характеризується встановленням нових порядків і зміною умов переселення за законами Олександра I 1804 і 1806 рр., згідно з якими відбулося обмежен-

ня пільгових умов проживання і встановлено принцип вибірковості для переселенців за соціальним статусом. Третій період – 1842–1871 рр. – став етапом припинення надання пільгових казенних наділів колоніям, але дарував колоністам громадянські права і широкі свободи. Закінчився цей період прийняттям «Правил про поселенців-власників», згідно з якими колоністи зараховувались до

сільських жителів з усіма витікаючими із цього наслідками.

Незважаючи на зміну законодавства щодо німецьких переселенців, вони користувалися широкими можливостями для вільного господарювання на Півдні України і досягли великих успіхів у цьому. Німецькі колоністи в господарському відношенні перетворились в один з найбільш значних факторів суспільного життя регіону.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Багалеї Д. І. Колонізація Новоросійського краю і перші кроки його по дорозі культури / Д. І. Багалеї. – К. : Тип-фія Г. Т. Корчак-Новицького, 1989. – 118 с.
2. Белікова Н. Формування етноконфесійного простору Донбасу (на прикладі Донецької області): постановка проблеми / Н. Белікова // Наука. Релігія. Суспільство. – 2005. – № 1. – С. 33–42.
3. Бойко Я. В. Заселення Южної України. 1860–1890 гг. (Історико-економічне дослідження) / Я. В. Бойко. – Черкаси : Сіяч, 1993. – 264 с.
4. Васильчук В. М. Німецька спільнота в Україні в другій половині XVIII – першій половині XIX ст. / В. М. Васильчук // Культура народів Причорномор'я. – 2001. – № 24. – С. 79–86.
5. Велицин А. А. Немцы в России / А. А. Велицин. – СПб., 1893. – 281 с.
6. Володько В. Гіркі плоди імперії. – Ч. III / В. Володько [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.3republic.org.ua/ua/analytics/11688>.
7. Гагстенгаузен А. Исследования внутренних отношений народной жизни, в особенности сельских учреждений России / А. Гагстенгаузен. – СПб., 1870. – Т. 1. – 490 с.
8. Дружинина Е. І. Южная Украина в 1800–1825 гг. / Е. І. Дружинина. – М. : Наука, 1970. – 383 с.
9. Зеленчук В. С. Население Бессарабии и Приднестровья в XIX веке: этнографические и социально-демографические процессы / В. С. Зеленчук. – Кишинев : Штиинца, 1979. – 288 с.
10. Исаев А. Заметки о немецких колониях в России / А. Исаев // Русская мысль. – 1894. – Кн. 12. – 147 с.
11. Кабузан В. М. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII – первой половине XIX вв. (1719–1858 гг.) / В. М. Кабузан. – М. : Наука, 1976. – 306 с.
12. Каменский П. В. Вопрос или недоразумение? К вопросу об иностранных поселениях на юге России / П. В. Каменский. – М., 1895. – 78 с.
13. Клаус А. Наши колонии. Опыт и материалы по истории и статистике иностранной колонизации в России / А. Клаус. – СПб., 1869. – 454 с.
14. Красюк А. Ю. Из прошлого немецких колоний на Юге Украины / А. Ю. Красюк, Г. Ф. Кязимова, И. П. Серов, Э. Г. Плесская. – Одесса, 1994. – 48 с.
15. Кулинич І. М. Нариси з історії німецьких колоній в Україні / І. М. Кулинич, Н. В. Кривець. – К. : Інститут історії України НАН України, 1995. – 272 с.
16. Литвин В. Історія України: підручник / В. Литвин. – К. : Наук. думка, 2013. – 991 с.
17. Начальный период екатерининских реформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://refdb.ru/look/3877543.html>.
18. Самойлов Ф. А. Некоторые аспекты истории немецкой колонизации Северного Причерноморья в конце XVIII–XIX вв. (на материалах Кучурганского округа) / Ф. А. Самойлов // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Історія. Вип. 40. – 2008. – С. 415–430.
19. Скальковский А. А. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края. – Ч. 2 / А. А. Скальковский. – Одесса: Городская типография, 1838. – 368 с.
20. Стьопченко Е. Німці-колоністи та «сусіди» – цигани в поліетнічному оточенні півдня України наприкінці XVIII – XIX століття / Е. Стьопченко // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – Т. 15. – К., 2008. – С. 402–418.
21. Турченко Ф. Г. Південна Україна: модернізація, світова війна, революція (кінець XIX ст. – 1921 р.): [історичні нариси] / Ф. Г. Турченко, Г. Ф. Турченко. – К. : Генеза, 2003. – 304 с.
22. Шевчук Н. А. О проблеме «мирного завоевания» Юга Украины немецкими колонистами (II половина XIX в. – 1914 год) / Н. А. Шевчук // Вопросы германской истории. – 1996. – Вып. 25: Немцы в Украине. – С. 48–57.
23. Шевчук-Бела Я. В. Правові основи політики Російської імперії у відношенні німецьких колоністів у Північному Причорномор'ї / Я. В. Шевчук-Бела // Актуальні проблеми політики. – 2013. – Вип. 49. – С. 370–375.

НЕМЕЦКАЯ КОЛОНИЗАЦИЯ ЮЖНОЙ УКРАИНЫ XVIII – XIX ВВ.: ПЕРИОДИЗАЦИЯ ПРОБЛЕМЫ

Статья посвящена проблеме периодизации немецкой колонизации Южной Украины XVIII-XIX вв. В контексте этого вопроса выяснены причины колонизации, выделены основные этапы переселенческой политики, проанализированы административно-правовые меры российского правительства, которые влияли на этот процесс. В выводах выделены три основных периода колонизации региона немецким населением с позиции их организованного и массового переселения и юридического состояния.

Ключевые слова: *немецкая национальность; колонизация; колонисты; переселенцы; периодизация; Южная Украина; законодательная база.*

Mironova I., Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolaiv, Ukraine

GERMAN COLONIZATION OF SOUTHERN UKRAINE XVIII – XIX CENTURIES: PERIODIZATION OF THE PROBLEM.

The article is devoted the problem of periodization German colonization of Southern Ukraine of XVIII-XIX centuries.

In this context elucidated the reasons of colonization, highlighted the main stages of the policy of resettlement, analyzed legal and administrative actions of the Russian government which influenced this process. Attention is paid to the resettlement and problems of German Mennonites and their solution. Analyzed the legal framework for migrants, including Manifesto of Catherine II on July 22, 1763, the privileges of Pavel I on 6 September 1800, the laws of Alexander I in 1804 and 1806, the codification of «Collection laws about foreign colonies» in 1842 and «Rules owners of the settlers» from August 4, 1871.

Different periodization of problems was represented in the works Karl Stumpf, J. Shevchuk-Bely and E. Stopchenko.

In the conclusions highlighted three main periods of colonization by German population this region from a position of their organized and mass migration and legal status: first period – 1787–1803 – the period of mass migration of Germans, arranging them in new places with providing favorable conditions for living and adapting to driving management, transfer them to the status of foreign colonists; second period – 1804–1842 – change of conditions during transportation by the laws of 1804 and 1806 years, according to which there was a limitation of favorable living conditions and established the principle of selectivity immigrants for social status; third period – 1842–1871 – the period of suspension of preferential conditions, colonists obtained civil rights and freedoms. It is noted that this period ended with the adoption of the «Rules of settlers-owners», according to which the colonists were enlisted to rural residents.

Key words: *German nationality; colonization; the colonists; settlers; periodization; Southern Ukraine; legislative framework.*

Рецензенти: *д-р. іст. наук, професор Котляр Ю. В.
д-р. іст. наук, професор Сінкевич Є. Г.*

© Міронова І. С., 2016

Дата надходження статті до редколегії 12.02.2016